

Kas õpilased või poisid ja tüdrukud? Uurimus Eesti õpetajate ja haridustöötajate valmisolekust sootundlikuks õpetamiseks ja kasvatamiseks

Skelton, C. Francis, B. (2001) Endnotes. Gender, school policies and practices. In: Investigating gender: Contemporary perspectives in education. (eds. B. Francis and Christine Shetton). Buckingham: Open University Press lk. 189

Strömpl, J. 2008. Koolivägivald õpilaste pilgu läbi. Rmt. (toim: ...)Noorte aktiivsus. Päri ja pahupool. Eesti Noorsoo Instituut

Wiens, Kathryn (2006). The new Gender Gap: What Went Wrong? Journal of Education. Issue 3, p. 11-27

„Loodus on meid selliseks teinud“ ehk sooline essentsialism hariduses ja kasvatuses

Elo-Maria Roots, Tiiu Kuurme, Gertrud Kasemaa

Poiste ja tüdrukute erinevuste teemal levib Eestis palju stereotüüpe, mis lähtuvad essentsialistlikust käsitlusviisist ja mida meedia kaudu palju kinnistatakse. Essentsialistlik käsitlus lähtub usust, et soolised erinevused on looduse poolt määratud ja paratamatud, et mehelik ja naiselik käitumine ning õppimise viis on tingitud bioloogilistest erinevustest (Papp, 2009).

Poistega on koolis rohkem probleeme kui tüdrukutega. Üldine arvamus on, et poisid vajavad huvitavamat kooli, sest neil on tavakoolis igav. Meedias selleteemalisi artikleid lugedes on essentsialistlik lähenemine valdav, ka mitmete koolipsühholoogide poolt. Soolisi erinevusi võetakse paratamatustena. Antud artiklis keskendutakse essentsialistlikele vaadetele ja väidetele intervjueeritavate kõnes ning arutletakse selle üle, kuidas sooliste erinevuste sõnastamine ning neile põhjuste otsimine võib taastoota probleeme, millega poisid ja tüdrukud ning mehed ja naised praeguses Eestis silmitsi seisavad.

Intervjuudes, eriti õpetajatega, väljendati küllaltki palju ka sotsiaalse õppimise teooria seisukohti: et suur osa poiste ja tüdrukute erinevustest taastoodetakse kasvatuse kaudu. Väljendati aga küllaltki palju ka essentsialistlike seisukohti, mille kohaselt kahe sugupoole omadusi nähakse sünnipärase, loomulike ja etteantutena. Klassiruumi jälgides süvendab seda usku ja vastavaid hoiakuid nägemine, et poisid on tormakamad, motiveeritud võistluslikkusest, individualistlikumad, tüdrukud seevastu rahulikumad, sõnakuulelikumad ja koostöövalmid (Papp, 2009).

Tekste analüüsid eristusid kuus peamist soolisele essentsialismile omaseid väljendeid peegeldavat teemavaldkonda lähtuvalt intervjueeritavate teemakäsitlustest ja oma seisukohtade sõnastamisest. Essentsialistliku sookäsituse tuumaks on diskursus mehe ja naise kaasasündinud erinevustest. Neid erinevusi sõnastatakse erineval moel, vahel ka mitte otse öeldes, et mehed ja naised sünnivad erinevate omadustega. Kõnes omistatakse teatud omadusi, eeliseid, puuduseid ja eelkõige teatud väärtushinnanguid meestele ja naistele. Oma mõtete sõnastamise viis annab edasi seda, kellele omistatud „loomupärased“ omadused on väärtuslikumad või vähem väärtuslikumad. Loomupärase mehelikkuse ja naiselikkuse diskursus toob esile, kuidas rääkija konstrueerib sõnade abil oma arusaama õigest mehest ja õigest naisest. Bioloogiline diskursus on sellega sisuliselt seotud, sest loomupäraseid erinevusi püütakse sageli põhjendada mehe ja naise bioloogiliste erinevustega.

Kasvatust ja kooli puudutavas alateemas uuritakse lähemalt, kuidas vastajad sõnastavad poiste ja tüdrukute erinevusi kasvatuskontekstis ning milliseid probleeme selliste essentsialistlike uskumuste, eelarvamuste ja hoiakute taastootmine endaga kaasa võib tuua.

Õpetajate ja töö teemavaldkonnas uuritakse, kuidas sõnastatakse põhjuseid, miks valdkonniti on rohkem mehi või naisi, millistena nähakse meeste ja naiste erinevusi töökollektiivis ning keda soovitakse näha juhi positsioonil.

Loomupärase mehelikkuse ja naiselikkuse diskursus

Essentsialistlik vaatenurk keskendub meeste ja naiste asemel pigem meheks olemisele ja naiseks olemisele. On teatud kaasasündinud omadused, mida seostatakse meestega ja mida naistega. Naiselik võib aga olla ka mees ja sellistel meestel arvatakse olevat kõige raskem. Üks vastajatest, naissoost ametnik, väljendab seda järgmiselt:

AN: *On olemas ju naiselikud mehed ja mehelikud naised, ehk et siis mind näiteks on tihtipeale just meheliku naisena käsitletud, mitte väljanägemise, aga käitumise mustrite põhjal.*

Vastaja, olles ise naine, ütleb, et teda on peetud mehelikuks naiseks käitumismustrite põhjal. See eeldab, et on olemas mehelikud käitumismustrid. Kuna need võivad olla ka naisel, ei ole nad ilmselt seotud ainult bioloogilise sooga. Ometi omistatakse neid bioloogilise soo kandjatele – mehelik käitumine ja naiselik käitumine. Taolise sõnakasutusega taastoodetakse nii enda kui kuulajate jaoks kahe sugupoole käitumuslikku erinevust. Käitumismustrite soolise eraldamisega käib reeglina kaasas ka väärtushinnangute andmine kummalegi poolele. Mehed ennast tavaliselt naiselikuks ei pea, kuna naiselikkust nähakse mehe puhul alandavana. Mehelik käitumine naiste puhul ei mõju nii häbiväärsena, kuigi üks naisõpetaja tunnistab, et tema lapsepõlves oli see suurem probleem kui praegu:

ÖN1: *Eino kui päris aus olla, siis... minu asemel oodati esiteks poissi üldse. No see asi algab... tegelikult algab kuskilt ikkagi vanematel ka. Siis, kui sünnib tüdruk, aga on nagu poiss, siis see on kõige hullem variant, mis saab üldse olla nagu selleaegsetele vanematele. (---) See on selline hell teema, et ma ei saa eristada, et kas ma sain sellepärast karistada palju, et et ma olin ikkagi tüdruk, kes käitus nagu poiss või sellepärast, et ema ütles, ma olen kõige vanem ja pean kõige eest vastutama, mis toimus.*

Samas on naised altimad rääkima sellest, et olid poisilikud tüdrukud. Nii rääkisid mitmed naissoost vastajad:

DN: *Et mina olin see tüüp, kes oleks hea meelega läinud nokkima mutrivõtmega kuhugi, mitte võtnud vardad kätte. Et ja see käis mulle väga närvidele. Et... see oli võib-olla. Ja mis oli veel, tüdrukutelt oodati erilist korrektsust. Poiste puhul sellele niivõrd tähelepanu ei pööratud. (---) Eriti oli nagu... poistele nagu ei pööratudki nii suurt tähelepanu. Et et just nagu tüdrukutele, et kuidas riides, kuidas juuksed kammitud ja nii edasi. Ja ja võibolla see oli see moment, mis mulle üldse ei meeldinud.*

Üks meessoost vastaja aga rõhutas, et temast kasvatati meest, mitte naist:

DM: *minu isa oli väga mehine. Et... raske nagu hinnata jah, aga et minust ikka kasvatati meest, mitte naist.*

Sõnastus toob välja, et meheks kasvatatakse, mitte ei sünnita, ometi usub sama vastaja, et soolised erinevused on bioloogiliselt kaasa antud:

DM: *Et loodus on andnud meile erinevad omadused, et... minu arust on see nagu normaalne.*

Naiselikel meestel on aga kõige raskem:

Kas õpilased või poisid ja tüdrukud? Uurimus Eesti õpetajate ja haridustöötajate valmisolekust sootundlikuks õpetamiseks ja kasvatamiseks

AN: *Sellisel juhul ma arvan, et kõige raskem ongi naiselikel meestel, sellepärast et mehelikud naised nagunii nagu võitlevad enda eest ja saavad hakkama. Naiselikud naised saavad sellepärast hakkama, et nad on naiselikud naised. Mehelikel meestel pole ka probleemi, aga kõige keerulisem.... Naiselikud mehed on riskigrupp hoopis. Ja nendel võibki olla tegelikult kõige suurem surve ka ühiskonnas, ausalt öeldes.*

Sellest võib järeldada, et naiselikkusega käib kaasas eluga mitte hakkama saamine. Vastaja jutust tuleb välja, et naiselik inimene ei suuda enda eest võidelda, kui ta aga juhtub naine olema (taas ei ole tegelikku seos bioloogilise sooga, vaid teatud omadused omistatakse sugupooltele), siis aitab seda naist lihtsalt see, et tema naiselikud omadused, sealhulgas võitlusvaimu puudumine ja abitus, on kultuuriliselt aktsepteeritud. Mehelikkust seostatakse võitlemisega ja mehelik naine saab elus hakkama tänu sellele, et ta on tugev ja suudab enda eest võidelda. Ühiskonnas on kõige suurema surve all naiselikud mehed, kuna nende naiselikeks peetavaid omadusi nähakse naeruväärsete ja ebaloomulikena. Mehelikud omadused annavad ka naisele väärtust juurde, naiselikud omadused mehe väärtust aga kahandavad. Õige mees on alati mehelik. Mehelike omadustena on pakutud turvalisust, juhtimisoskust, tugevust ja otsusekindlust. Neid omadusi hinnatakse nii meeste kui ka naiste juures. Kui aga isikuomadusi saab jagada kahte gruppi, kus ühed kuuluvad meestele ja teised naistele, kuidas seletada siis, et on ka palju naisi, keda peetakse mehelikeks ja mehi, keda peetakse naiselikeks?

Üks vastaja väitis:

ÕJ1: *Naised on geneetiliselt sotsiaalsemad, vähem konkurentsile suunatud.*

Kui naissoo geneetika annab naistele suuremad sotsiaalsed oskused, siis millega seletada samu omadusi meeste puhul? Selline sõnastus toob välja uskumusi, mida reeglina ei põhjendatagi. Ka väärtushinnangute päritolust räägitakse harva. Intervjueeritavad ei osanud enamasti seletada või põhjendada, kust soolised stereotüübid pärinevad. On neid, kes arvavad, et erinevused on pigem kasvatusel viil, neid, kes arvavad, et loodus on erinevused paika pannud ja ka neid, kes rõhutavad, et vajaksid oma töö tegemiseks kindlat teadmist, kas erinevused on või ei ole. Üks vastaja, meessoost ametnik, väljendas seda nii:

AM: *Koolis on õpetajale või mulle ametnikuna vaja selget sõnumit- kas mingid asjad on nii või nad ei ole nii. Kui see asi jääb ujuma, siis see asi ujubki. Ja siis meil ei olegi ühtegi tõsikindlat väidet, mis ütleks, et me peaksime poisse ja tüdrukuid... käituma erinevalt või me peaksime nendega käituma samamoodi. Ja kui neid väiteid ei ole, siis tegelikult on kõige kindlam sellesse mitte sekkuda. Sest meil ei ole alust ütelda, et me peaksime sekkuma mingil moel. (---) Kui me suudame tuvastada, et poisid on teistsugused kui tüdrukud, siis me lihtsalt peaksime ütleva õpetajatele: kuule, efektiivne meetod poistega suhtlemiseks on selline, tüdrukutega suhtlemiseks on selline.*

Vastaja ei soovi võtta seisukohta, aga sõnastus viitab eeldusele, et soolised erinevused peavad olema lõplikult kindlaks tehtud ja paika pandud.

Bioloogiline diskursus: kahe sugupoole algupärane päritolu

Kuidas sõnastatakse sooliste erinevuste bioloogilist loomulikkust, olemuslikkust ja sünnipärasust? Mitmed vastajad on arvanud, et kuna meil on kaks sugupoolt, tingib see loomulikult teel erinevad soorollid. Ka ühiskonnas. See määrab, mis valdkonnad kummalegi sobivad.

AN: *Aga miks me ei peaks jagama (kaheks sugupooleks), sest et ongi ju kaks sugupoolt. Muidu ei oleks ju üldse elu järjepidevust, kui meil ei oleks kahte sugupoolt. Nii et sellepärast mind.. selles mõttes ma nagu teatud stereotüüpidest ma nagu ei tahakski loobuda. Ma tahaks, et oleks mehe roll ja naise roll. Ja need on elu edasikandmisega meile antud rollid. Lihtsalt küsimus sellest, kas keegi peaks rohkem vastutama kui teine.*

Kahe sugupoole olemasolu põhjusena nähakse elu järjepidevust, seega bioloogiliselt on vaja kahte sugupoolt, et järglasi saada. Seda võib nimetada soojätkamise diskursuseks, kus meeste ja naiste loomupäraseid erinevusi põhjendatakse kahe sugupoole erinevate rollidega järglaste saamisel. Bioloogiline põhjendus seostatakse stereotüüpide ning naise ja mehe rollidega. Vastaja arvates ei olegi probleem niivõrd stereotüüpides, vaid vastutuse jagamises. Probleem on selles, kui üks osapool vastutab vähem ja teine rohkem.

Naiste ja meeste erinevate võimete ja eelsoodumuste diskursus

AN: *Mitte et üks ei peaks rohkem tegema kui teine, vaid et meil on antud võimed ja võimalused teha ühel sugupoolel ühtesid asju, teisel teisi, et midagi ei ole parata - et ma saan küll kruvi keeramisega hakkama, aga drellpuuriga ma toimetada ei suuda. Miks ma siis peaksin tahtma, et mees ilmingimata tolmuimejaga ringi siblib, on ju? Kuigi ta võib seda väga vabalt teha. Et ma lihtsalt arvan, et tegelikult need soorollid ... mina leian, et need on terve ühiskonna ilmingud ja siin nagu ei ole vaja hakata kauplema, et kas meil on soorolle vaja, aga lihtsalt, et see vastutus peaks olema ühiskonnas kuidagi tasakaalus.*

Vastaja väidab, et meestel ja naistel on erinevad võimed ja võimalused. Leitakse, et vastutama peaksid võrdselt mõlemad, aga mitte samade tegevuste eest, sest kummalgi on omad võimed – meestele sobivad raskemad ja tehnilisemad tööd, naistele aga kergemad koristustööd, näiteks tolmuimejaga „siblimine“. Mõte on sõnastatud nii, et bioloogilised erinevused meeste ja naiste vahel, mida on vaja järglaste saamiseks, on kutsunud esile soorollid. Need kaasa antud rollid määravad muuhulgas ka selle, milliseid töid kumbki sugupool tegema peaks. Samas ütleb vastaja, et soorollid on ühiskonna ilmingud. Need on siis samaaegselt "meile antud võimed" ning „ühiskonna ilmingud“. Siin võib näha uskumust, et soorollid kui ühiskonna ilmingud kujunesid välja bioloogiliste erinevuste tõttu, ometi tekitab see vastuolu, sest kui on tegemist ühiskonna ilminguga, viitab selline sõnastus pigem sotsiaalselt konstrueeritud nähtusele. Kui miski on sünnipäraselt „antud“, ei saaks seda nimetada ühiskonna ilminguks. Taolisi vastuolusid sõnakasutuses, kus sama vastaja jutus on segunenud essentsialism ja konstruktivism, esineb küllaltki palju. See võib viidata kõnealuse tähendusvälja ideoloogilisele pingele (ref. Kasik 2002). Nagu kasvatuses puhul, on ka soolisusega seoses igaühel oma seisukoht, mille abil valdkonna suhtes positsioneeritakse, ning ühiskonnas toimuvad vaidlused, mis aeg-ajalt võtavad terava võimuvõitluse vormi, näiteks sookvootide ja

Kas õpilased või poisid ja tüdrukud? Uurimus Eesti õpetajate ja haridustöötajate valmisolekust sootundlikuks õpetamiseks ja kasvatamiseks

palgalõhe puhul. Ideoloogilise pinge toob hästi välja ka aastakümneid kestnud püüd leida ajude ehitusest erinevusi, mis on aga tugevalt seotud ühe sugupoole ülimuslikkusele tõestuse otsimisega. Võib öelda, et vastuolud ja pinged on soolisuse valdkonnas kestnud pikka aega ja väljenduvad ka intervjueeritavate kõnekasutuses, kus ühelt poolt püütakse nähtuseid seletada paratamatute kaasasündinud erinevustega, teisalt neile põhjendustele vastandudes, öeldes, et soorollid on ühiskonna ilmingud ja väites: "minust kasvatati meest mitte naist".

Ametnik on kõigist vastanutest kõige enam püüdnud hoiduda seisukoha võtmisest ning pigem rõhutanud teadmatust. Ta ei tea, kas objektiivseid kumbagi sugu eristavaid omadusi on olemas. Kui on, peaks nendega arvestama. Ta tunnistab korduvalt, et teadmine erinevustest ja stereotüüpidest on lünklik või olematu. Ta ei tea näiteks, mis on algupärane bioloogiline ja mis on stereotüübina külge kasvanud:

AM: *Nüüd on küsimus selles, et kas osasid asju, mis tunduvad, et ... mida tegelikult organismi tasemel ei eristu, aga on niiöelda külgepoogitud omadused, ... ju on ikka neid ka, ma arvan. Aga ma ausalt öeldes ei oska... ma väga täpselt ei tea, kuidas neil vahet teha ja kas see on nii väga selge. (---) kui on erinevused, siis see tähendab ka tegelikult seda, et nendest objektiivsetest erinevustest – neid peab arvestama ka ilmselt hindamisel. Kui see näiteks ongi nii, et käitumises mingisuguses vanuses on objektiivsed erinevused sees, siis on selge see, et seda tuleb eraldiseisvalt ka hinnata.*

Aga juhul, kui need objektiivsed eeldused on olemas - siis peab käituma teistmoodi, et me oleme suhteliselt hädised kindlaks tegemaks, kas need erinevused on olemas või ei ole, sest siin hakkavad need stereotüübid minema Kas sa oskad mulle öelda, missugused need erinevused on ja missugused need ei ole? Minu meelest see on esimene asi, mida tasuks uurida, psühholoogilises võtmes. Ja siis alles kümnes on see, et tulla ametnikuga rääkima...

Ametnik ei soovi võtta seisukohta, samas ei ole ta kursis soouuringutega ega selle pika ajalooga. Ta näeb soouuringute eesmärgina selgitada välja, kas objektiivsed erinevused meeste ja naiste käitumises ja mõtlemises eksisteerivad ning eeldab, et sellisel juhul võtaks kogu ühiskond need faktid teadmiseks ning neid tuleks hakata arvestama koolis õpetamisel ja hindamisel. Samas tunnistab ta, et objektiivsete erinevuste välja selgitamise teevad raskeks stereotüübid.

Sageli eristatakse essentsialistlikult, millised valdkonnad kummalegi sugupoolele sobivad:

AN: *No ma olen selles mõttes halb intervjueeritav, et minu jaoks ei olegi see üldse nagu probleem... Mõlemal soopolel on omad eelised, ... kui stereotüüpidest rääkida, et mehele on selline impulsiivsus ja selline nagu eesminemine kuidagi omasem, kui karja juhtimise metafoori kasutada. Ja naistele on võib-olla omasem selline kodu korras hoidmise metafoor.*

Kasutatakse sõna „metafoor“, mis justkui vähendab väidete absoluutsust. Sellega püütakse pehmendada soolist essentsialismi, sest kui sõna „metafoor“ ära jätta, öeldaks: „naisele on omasem kodu korras hoidmine.“ Kahtlev kõne („võib-olla“, „kujutan ette“, „ma ei tea, aga tundub“) ja paljusõnalisus viitavad nii sellele, et vastajatel puuduvad soolisuse valdkonnas teadmised ja ka sellele, et vastavas teemas ei taheta selgeid seisukohti võtta. Paljusõnalisus, mis peamiselt väljendub oma teadmatuse ja kahtluste kirjeldamises (väga palju kasutatakse sõna „võib-olla“ ja „ma ei tea“, „pole uuringutega kursis, aga tundub“ jms) on veel üks ilming valdkonna ideoloogilisest pingest.

Kas õpilased või poisid ja tüdrukud? Uurimus Eesti õpetajate ja haridustöötajate valmisolekust sootundlikuks õpetamiseks ja kasvatamiseks

Meeste ja naiste essentsialistliku eristamisega käib enamasti kaasas hinnangute andmine. Näiteks kuulub loogiline mõtlemine hinnatud nähtuste hulka ja omistatakse reeglina poistele ning meestele.

DN: *No mis seal salata, me teame kõik, et loogiline mõtlemine on palju parem poistel. Teatud tunnetus kasvõi joonestamise juures on poistel parem, kui seda on tüdrukutel. Aga me ei saa nimetada ju kõiki eksole, see on jälle üldistus. Tüdrukutel meeldivad siuksed pehmemad ained. Kirjandus, muusika... et see on nagu neile nagu sobivam.*

Stereotüüpide tekkimist illustreerib hästi ka ühe vastanu tõestus nelja olukorra põhjal, et naised on ohtlikumad autojuhid:

ÕJ2: *Mu oma tütar küsis: miks sa arvad, et just naised liiklusõnnetusi põhjustavad. Aga olen ise kogenud järgmist asja: sillal oli ohtlik olukord, kitsas möödasõit. Naine tuli autoga vastu, laskis roolist käed lahti ja pani silmade ette. Siis mina manööverdasin ja päästsin olukorra. Mul on olnud liikluses neli ohtlikku olukorda, kõik on põhjustanud naised.*

Vastaja ise on naine, kes vaatamata oma soole suutis manööverdada ja olukorra otsustavalt päästa. Stereotüübid panevad teatud asju märkama ja teisi asju ignoreerima. Diskursusanalüütilisest seisukohast on lisaks sellele, mida öeldakse, oluline ka see, mida ei öelda, aga mida käsitletakse antuna, eeldatuna. Neid eeldusi on nimetatud teksti "eelkonstrueeritud elementideks", mis on loodud mujal (Berger & Luckmann, 1966, 106-107). Kuna meil on üldine uskumus, et naised on halvemad autojuhid, piisab paarist isiklikust kogemusest, et sellele uskumusele kinnitust leida. Kõrvale jäetakse enda sugu ja fakt, et rasketest liiklusõnnetustest on kuni 80% meeste põhjustatud (Lilleorg, 2010).

Poisid on poisid, mitte tüdrukud

Intervjuudes võrreldakse omavahel sugupoolte gruppe, sageli neid vastandades. Tuleb välja ka see, kuidas hegemooniline maskuliinsus hinnatakse loomupäraseks. Hegemoonilist maskuliinsust iseloomustavad eriliselt rõhutatud hierarhilisus, sugupoolestunud võim, domineerimine, oma füüsilise jõu välja näitamine, mille abil saavutatakse võim teiste maskuliinsuste üle. Sellise maskuliinsuse esindaja peidab oma tundeid, ei tunnista oma hirme, püüab saavutada kõva poisi mainet. Teised on neile staatuse saavutamise mängunupud (Manninen 2005, viidanud Kuurme, 2008). Pea kõik intervjuueeritavad kirjeldavad just sellist maskuliinsust kui poiste loomupärasest omadust ja kasvamise osa. Poiste vägivalda peetakse avalikumaks, füüsilisemaks ja pealiskaudsemaks, tüdrukute oma varjatumaks, aga sügavamaks. Poiste vägivald on enamasti seotud liidrirolli paika panekuga ehk hegemoonilise maskuliinsuse kujunemisega, mida tajutakse normaalse ja sünnipärasena. Tüdrukud on märkamatumad, samas iseloomustatakse nende vägivalda mõnikord raskemate omadustega, näiteks „poisid nagistavad lihtsalt omavahel“, aga „tüdrukud on õelad ja keeravad vaikselt.“

DN: *Poistel on lihtsalt... on need kasvamise iseärasused. Nad peavad mingid asjad läbi proovima. Poiste puhul on see, et kõik poisid tahavad kunagi liidrid olla. Ja selle „liiderdamisega“ nii-öelda, sealt neil tekivadki omavahelised suht... suhete lahkarvamused ja sealt võivadki tekkida need mingil tasandil. Aga muud ma niimoodi, oma kooli najal ma ei tooks küll välja. Ja et tegelikult need on need kasvamisraskused.*

Kas õpilased või poisid ja tüdrukud? Uurimus Eesti õpetajate ja haridustöötajate valmisolekust sootundlikuks õpetamiseks ja kasvatamiseks

DM: Et poiste puhul võib-olla mängib rolli ka see karjainstinkti küsimus, et võib-olla on vaja mingeid jõujooni paika saada ja ja... oma koolipõlvest ma mäletan, et üks seda naginat ju ikka oli poiste seas. Et et tüdrukutel seda järelikult ei ole aastatuhandeid vaja olnud ja ei ole olnud ja võib-olla siis sellepärast on see vägivald selline.

ÕN2: See on nagu väga selgelt küll näha, et kui poistel mingisugune jama või asi on, siis poisid võivad paar tou anda ja peavad oma väikse madina ja pärast nad lepivad ära ja on jälle sõbrad. Aga et kui nagu tüdrukud ikka... siis nemad nagu ussitavad kaua ja keeravad ja väänavad, et see on nagu küll väga selgelt hästi mitmetes klassides näha olnud. Poisid on nagu otsekohesemad.

ÕM: Aga poistevahelist seda asja (nügimist, kaklemist) on nagu rohkem, aga see on ka sellest võib-olla, et mehed tahavad panna paika hierarhiat, kes on tähtsam, kes on vähemtähtsam. Tüdrukute jaoks pole mingi oluline küsimus, võib-olla see on selline.

ÕN1: Sageli eristatavam on, et poistel on ikkagi see näha, mis toimub. Ja tüdrukutel on väga tihti varjatud kujul. Ja sellesama järgi siis poistel on ta ka võibolla pealiskaudsem, seesama nügimine, trügimine, kaklemine siinsamas. Aga tüdrukutel see vaikne ja varjatud on sügavam ja see lööb nagu hästi raskel kujul välja pärast. Aga poisid kindlasti, et nad on äkilisemad ja vahetumad ja pole õpetatud neid võib-olla emotsioone... ega see on ka täpselt nii, et mõni poiss oskab väga rahulikult.

Viidatakse küll mõnel juhul sellele, et poisid pole õppinud oma emotsioone väljendama ja konflikte sõnadega lahendama, samas aga peetakse füüsilist vägivalda poiste puhul loomupäraseks, kuna neile on omane panna hierarhia paika. Nii poisse kui tüdrukuid kirjeldatakse valdavalt üldistatult, homogeensete gruppidenä. Tüdrukute vägivalda nimetatakse vaikseks ja varjatuks ja selle põhjused jäävad märksa ebaselgemaks. Poiste puhul on kõikidele vastanutele selge, et nende agressiivsuse põhjus on võimusuhte paika panek hierarhias ning see käib nende kasvamise juurde.

Sarnaselt iseloomustatakse mehi ja naisi ka täiskasvanutena:

DM: Mehed on agressiivsemad, jõulisemad, riskivalmimad... on palju omadusi ja oskusi meestel, mida naistel lihtsalt ei ole. Loodus lihtsalt alateadlikult hoiab tagasi naiste puhul neid asju ja üks sellest need hoiakud sisse kasvavad.

Siin väljendatakse arvamust, et kasvatus tuleneb sünnipärastest erinevustest. Seega, poiste ja tüdrukute erinev kasvatamine ja erinev suhtumine on välja kujunenud poiste ja tüdrukute looduslikest erinevustest. Sama intervjuueeritav võtab bioloogilise ettemääratuse kokku järgnevalt:

DM: Mina olen seda meelt, et kui loodus on meid selliseks teinud, siis me peaksime nagu sellised ka olema. Ja mina küll ei tunne ennast mitte kuidagi ahistatuna, kui keegi mulle ütleb, et naised oskavad paremini teenindada või naised oskavad paremini olla lasteaiakasvatajad või oskavad mingeid asju paremini, mina ei lähe ju kuhugi jalgu trampima, et miks siis mehed ei tohi ja ei saa ja ei või.

Vastaja väidab, et loodus on teinud naised paremateks teenindajateks ja lasteaiakasvatajateks. Selle taga võib näha uskumust, et naiste suurem seotud oma lastega ja vastutus lapse ellujäämise eest on vorminud naistes loomuomase oskuse hoolitseda ja teenindada, mida meestel ei ole vaja läinud. Ka uuringutes on leitud, et inimesed peavad enamasti naistele sobivamaks hoolitseja rolli, meestele aga ülalpidaja oma. Selliste uskumuste tõttu näevad täiskasvanud ka tüdrukuid sõltuvamatena ja poisse iseseisvamatena ning vastavad sisendused ja reageeringud laste käitumisele hakkavad omakorda lastes vastavaid uskumusi taastootma (Eagly, Beall jt, 2008, 123).

Kas õpilased või poisid ja tüdrukud? Uurimus Eesti õpetajate ja haridustöötajate valmisolekust sootundlikuks õpetamiseks ja kasvatamiseks

Teine aspekt on kaasaegses ühiskonnas toime tulemine, kus mitmed intervjuueeritavad leidsid, et naistel on suuremad jõutagavarad, et ellu jääda. Ka neis vastuses peegeldub usk sellesse, et naiste suurem vastupidavus tuleneb nende kaasasündinud instinktist tagada järglaste ellujäämine, mis aitab paljude raskete olukordadega toime tulla.

ÕJ1: *Naiste viis määramatusega toime tulla on suurem. Meestel on looduslik valik. Tugevamad jäävad ellu, nõrgad kukuvad ära. Mõtlen siin meie riigi kestmisele.*

ÕJ3: *Ma arvan, et üldjuhul naised on vähem korrumpeerunud kui mehed. Lihtsalt sellepärast, et naistele on pandud juba bioloogiliselt suurem vastutus. Ma ei saa teha mõtlematuid otsuseid, ma ei saa võtta kellegi käest altkäemaksu ja et mind pannakse kinni – ma pean mõtlema sellele, et mul on lapsed. Kes kasvatab minu lapsi siis, kui mina istun vanglas? Ma ei saa lihtsalt seda lubada. Või ka seda, et ütleme, et... et vangipanek on väga drastiline näide, aga et ma kaotan töökoha selle pärast või et minu maine on rikutud selle pärast. Sest ma vastutan oma laste eest.*

Vastaja arutleb bioloogilise alalhoiuintinkti üle, põhjendades naiste käitumist sellega, et neil on kaasasündinud vastutus oma laste ees. Nende suurem ettevaatlikkus ja korralikkus, ka reeglitele allumine, tuleneb sellest, et nad ei saa riskeerida töökoha kaotuse, vanglasse mineku või kodu kaotamisega. Mehed on riskeerivamad ja agressiivsemad, kuna neil sellist vastutustunnet ei ole. Üks vastaja märkis, et mehed on sageli ühiskonna äärmustes. Nad jõuavad tippu või lõpetavad kodutuna tänaval – suur osa juhtpositsioonil olevaid inimesi Eestis on mehed, aga ka enamus kodutuid on mehed:

ÕM: *Tegelikult on nagu ongi nagu see, et mehed on kas tipus või on töötud, jah. See on lihtsustatud. Kui inimene on tipus, doktorikraadiga, siis ta noh, siis ta ei tule kooli. Ja kui ta on ära kukunud, siis tal pole piisavalt haridust, et kooli tulla. Aga tüdrukud üldiselt nagu tunduvad, et neid äärmusi nagu väldivad ja jäävadki sinna keskele. See ei ole igale poisile jõukohane ja nendele vähestele poistele, kes üksikute üliõpilastena seal naiste hulgas õpivad, need jõuavad sinna Teaduste Akadeemiasse kõik.*

Selle põhjused võivadki olla uskumuses, et naised on head hoolitsejad ja rohkem kodu ning lastega seotud, poiste puhul peetakse aga liidrirolli pärast võitlemist loomuomaseks ning mehi peetakse üldiselt soovitumateks ja paremateks juhtideks kui naisi. Kui poisid kasvavad üles teadmisega, et mees on loomupärane juht, võib oletada, et nad ei õpigi teisi strateegiaid ühiskonnas toime tulekuks. Kui eesmärk on olla juht, aga seda kõik saavutada ei saa, jääb ainult üle olla mitte keegi. Kui mees ei ole juht ja kui temalt ei oodata ka vastutust kodu ja laste eest, sest seda ei peeta talle loomuomaseks, mida see talle ja ühiskonnale siis kaasa toob? Sellest pikemalt järgmises peatükis.

Essentsialistlikud seisukohad seoses kasvatuses

Ühelt poolt peetakse poistele omaseks hegemoonilist maskuliinsust, samas iseloomustatakse poisse sellele vastanduvate omadustega. Poisse peetakse sageli õrnamateks ja psühholoogiliselt nõrgemateks kui tüdrukuid.

ÕJ1: *Poisid kohanevad stressiga halvemini, nende loomulik sotsiaalne võimekus näib kehvem, aga ma ei tea, tahaks uurijatega rääkida. Mehed ei õpi suhtlema, tundeid väljendama, siis aga saavad juhiks ja ei oska, pole ettevalmistust.*

Siit võib järeldada, et üks probleem ongi poiste liidrimängude loomupäraseks pidamine. Poisse peetakse emotsionaalselt õrnadeks, samas füüsiliselt agressiivseteks. Tunnistatakse, et nad ei õpi suhtlema, aga sellegipoolest saavad paljudest hiljem liidrid. Ühiskond paneb nad juhtivale positsioonile, sest kauaaegne stereotüüp on olnud (ning kehtib ka praegu), et mehed on paremad juhid. Juba lapsena on neil vaja juhupositsioon paika panna ja arvatakse, et nad sobivad sünnipäraselt paremini liidriteks kui naised. Tunnistatakse aga, et poistel ei aidata juhirolliks valmistuda. Nagu eespool vägivalla teemas ilmnis, peetakse poiste puhul agressiivsust normaalsemaks kui tüdrukute puhul, sest poiste agressiivsuse eesmärk on panna paika võimusuhted hierarhias. Kõik poisid tahavad liidrid olla, nagu üks vastaja ütles. Poisid saavad kasvamise jooksul pidevalt signaale, et nende võimuvõitlused on osa nende identiteedist. Poiss ongi sünnipoolest juht. See hoiak paneb poisile ootuse saada juhiks, sest mehelikkusega käib kaasas soov ees minna ja juhtida. Hegemooniline maskuliinsus seda poistelt nõuabki – nad peavad oma positsiooni jõuga kehtestama ja saama juhtideks. Samas väidetakse, et poisid ei õpi suhtlema ning kui nad saavad juhiks, ei oska nad tegelikult juhid olla. Siit ilmneb terav vastuolu, kus uskumus poiste loomupärasesse võimesse juhtida paneb poistele surve oma loomulikku rolli täita. Hiljem aga tõdetakse, et mehed ei ole õppinud juhtima. Selgub, et juhtimiseks on vajalikud head sotsiaalsed oskused. Need aga omistati ühes intervjuus geneetiliselt naistele kuuluvaks. Kui naised on geneetiliselt sotsiaalsemad, juhiroll eeldab aga sotsiaalseid oskuseid, kas ei tulene sellest siis, et hoopis naised peaksid olema loomupäraselt paremad juhid? Vaatamata kõigele tajutakse ikkagi meest liidrina. Soov liidriks saada kujuneb välja lapsena, kus poiss tajub enda suhtes ootuseid ning näeb, kuidas tema võimuvõitlustele reageeritakse. Neid peetakse osaks tema normaalsest arengust. Kui ta täiskasvanuna juhiks saab, koos sissekasvanud usuga, et ta on juhiks sündinud, hakkavad tekkima probleemid, kuna selgub, et juhiroll eeldab enamat kui oskust võimuhierarhiates oma positsiooni kehtestada.

Poisid kasvavad üles mitmete vastuoluliste sisenduste väljas. Ühelt poolt saavad nad sisendusi, et mehed ei nuta, mees on tugev, enesekindel ja tema agressiivsus on normaalne. Teisalt kirjeldatakse poisse sageli vastupidiste omadustega. Nende pärast tuntakse muret kasutades sõnastust, mis kirjeldab poisse tegelikult nõrgema sugupoolena, kes vajab abi ja suuremat mõistmist kui tüdrukud. Sõnakasutus viitab "pehmetele" omadustele, mida reeglina on seostatud naislike omadustega. Väidetakse, et poisid on haavatavamad, teisalt nõutakse neilt tugevust. Öeldakse, et poisid on õrnemad, teisalt peetakse nende vägivaldsust loomulikumaks kui tüdrukutel.

ÕJ1: *Poisid vajavad rohkem aega, kõik on varjatud, nad on õrnemad. Enne tuleb rääkida filosoofiast; poiss vajab rohkem, lähisuhe vajab rohkem juhtimist, siin saab raamatute kaudu. Poistega suhtlemist tuleb ette valmistada. Poiste vajadus maailma mõtestada on intensiivsem. Poistele tuleb pakkuda vaimset partnerlust.*

Rõhutatakse meeste viletsat sotsiaalset võimekust ja suuremaid vajadusi kui tüdrukutel. Kõnekasutus toob välja poiste suurema väärtustamise. Poiss on parem ja vajab loomuomaselt rohkem ja vaimseid väärtuseid. Kui tema vajadusi ei rahuldata, on tulemuseks: „meil on kasvanud hulk lõssivajunud identiteedipuuduses väärtusteta mehi – kas suudame iseend juukseidpidi välja kiskuda?“ (ÕJ1) Rõhuasetus on kahjustatud meestel. Arvatakse, et neid on valesti koheldud, nende vajadusi ei ole juba lapsepõlves õigesti rahuldatud ja hiljem on need nõrgad mehed probleemiks kogu ühiskonnale.

Sageli toob sõnakasutus välja selle, kuidas ei teadvustata, et ka oma lapsepõlves tehti soo järgi vahet. Samuti seda, et praegused hoiakud seoses soolisusega olidki kasvatuse tulemus, kuigi seda samas lauses eitatakse:

Kas õpilased või poisid ja tüdrukud? Uurimus Eesti õpetajate ja haridustöötajate valmisolekust sootundlikuks õpetamiseks ja kasvatamiseks

DM: *Minust ikka kasvatati meest, mitte naist. Meil peres olid soorollid nagu jaotatud. Olid tööd, mida tegi naine ja tööd, mida tegi nagu mees ja tööd, mida tehti koos. Aga mina noh, ma julgen nagu öelda, et seda mulle küll õpetati, et kui sooliselt tüdrukud on nõrgemad, siis ei tohi neile liiga teha, neid tuleb kaitsta ja nende eest nagu seista ja vaata sellised asjad tõenäoliselt ikka vist kasvavad nagu sisse. Noh eks tüdrukuid toodi ju eeskujuks poistele üks (koolis), et oh küll tema loeb ilusasti luuletust ja tema oskab hästi ilusa käekirjaga kirjutada ja nii edasi. Eks seda ikka ju koolis tehti, aga... noh mina küll ei ei saa öelda, et see oleks mind nüüd kuidagi mõjutanud. Minu arust oli see loomulik, tüdrukud olidki korrektsemad ja puhtamad, läbi ajaloo mehed on olnud robustsemad ja mustemad, noh nii-öelda selles tähenduses.*

See lõik toob hästi välja kasvatus mõju stereotüüpide kujunemisele. Koolis tuakse tüdrukuid eeskujuks, rõhutatakse nende korralikkust ja puhtust ning hiljem hakkab inimene neid omadusi loomupärasteks pidama.

Uuringutes on leitud, et tulenevalt normatiivsetest uskumustest poistele ja tüdrukutele sünda käitumise kohta võidakse tüdrukute ja poiste täpselt samasugust käitumist tajuda erinevalt ning sellele ka erinevalt reageerida. On palju uurimusi, mis kinnitavad, et vanemad kohtlevad oma poegi ja tütreid erinevalt, mis tingib selle, et poiste ja tüdrukute arenguteed kujunevad erinevaks (Eagly, Beall jt, 2008, 123).

Mitmed intervjuueeritavad arvavad, et naistele kasvatatakse allaheitlikus mudelites sisse.

Naisõpetaja kannab oma eeskujuga sageli soorolli edasi. Seda nähakse kui probleemi ja ei kiideta heaks. Naisõpetaja räägib:

ÕN2: *Naised on olnud, neile on olnud sisse kodeeritud see, et nad on loomult sellised nagu... noh, nad alluvad kuidagi kergemini. Et see ikkagi antakse edasi, et sa pead korralik olema ja, et korralik tüdruk teeb nii ja kes siis ei tahaks korralik olla. Tüdrukutel ilmselt on see soov suurem, teiste heakskiit ära teenida.*

Vastaja tunnistab, et essentsialistlik vaade naisele kui loomupäraselt kergemini alluval sugupoolele on kasvatusedaga edasi antav ja „kodeeritakse sisse“. Uuringute kohaselt algab see kodeerimine väga varases eas. On leitud, et juba 7-kuused imikud teevad meeste ja naiste nägudel ja häätel vahet. Sugude eristamisel kasutavad väikelapsed tunnusmärkidena juuste pikkust ja hääle kõrgust. 9-kuuselt hakkavad lapsed seostama meeste ja naiste nägusid nende häälega. Sotsiaalse soo kujundamine algab aga juba lapse sündides, kui vanemad oma lapse füüsilise keskkonna vastavalt tema soole sisustavad. Nimed, riided ja lastetoa sisustus olenevad kõik lapse kategoriseerimisest sündides kas poisiks või tüdrukuks (Eagly, Beall jt, 2008, 101).

ÕN1: *Aga just see võimutaotlus on selles mehes, meesõpetajas. Seda poisid ootavadki, seesama, et poisse sütitatakse ka siis ambitsioonikaks ja niimoodi. Ja see mees saab seda lihtsamini teha, kui naised, kes räägivad, et õppige hoolega ja jõuate kaugele, kui te õpite.*

See lõik toob hästi välja, kuidas õpetaja sugu toimib soorolli mudelina, mis kandub õpilastele edasi. Naisõpetaja, kes nõuab korda, kuulekust ja reeglite järgimist annab lastele sõnumi, et naised on korralikud ja kuulekad. Eriti, kui õpetajad tüdrukuid korralikkuse eeskujuks toovad. Üks naisõpetaja vastas, et naistele on allumine sisse kodeeritud, teine nentis, et mehes on võimutaotlus. Õpetaja ei väida, et see peaks nii olema, see on tema tähelepanek, mida meesõpetajad ja naisõpetajad stereotüüpselt lastele edasi annavad. Samas seostab ta võimutaotlust meestega ja arvab, et just seda omadust poisid meesõpetajalt ootavad.

Kas õpilased või poisid ja tüdrukud? Uurimus Eesti õpetajate ja haridustöötajate valmisolekust sootundlikuks õpetamiseks ja kasvatamiseks

Tulles tagasi meeste ja võimu juurde, on ka siin näha, et meest, antud juhul meesõpetajat, nähakse sellena, kes annab poistele mudeli, milline õige mees on. Meesõpetaja võimutaotlus on see, mis poistele meeldib. Selline õpetaja annab iseenda näitel veel ühe sõnumi mehest kui loomupärasest juhust. Ambitsioonikas mees õpetajana sütitab poistes ambitsioonikuse maailma vallutada, samal ajal kui naisõpetaja annab tüdrukutele sõnumi, et naine on korralik ja naine jõuab elus kaugele siis, kui ta õpib ja käitub nii, nagu reeglid ette näevad. Ambitsioonikad naisõpetajad ja reeglite täitmist nõudvad meesõpetajad ilmselt samasugust efekti ei saavuta, kuna soolist rollimudelit peetakse toimivaks ainult samast soost täiskasvanu puhul. Võib-olla tuleneb muretsemine meesõpetajate vähesuse pärast arvamusest, et poisid kui loomulikud liidrid vajavad eeskujusid meeste näol, kes neis võimusoovi õhutaks. Et neist tõelised mehed ja head juhud kasvaksid. Naised seda teha ei saa, kuna poiss ei saa kasvada selliseks, nagu on naine. Ükskõik, milline see naine ka poleks. Poiste maskuliinne identiteet kujuneb välja vastandudes kõigele, mida peetakse feminiinseks. Tajutakse, et poistel oleks oma identiteedi kujundamiseks vaja rohkem meesõpetajatest eeskujusid. Seda arvasid mitmed vastanud.

Koduse kasvatuse mõjust eeskujudena on rohkem toodud välja eeskujude mõju. Leitakse, et mudelid antakse kasvatuses edasi.

ÕN2: *Selliseid asju ma arvan peres antakse edasi piisavalt ilma sõnadeta. Et selleks ei ole nii väga sõnu vajagi, et need mudelid ja hoiakud kõik lapsed võtavad üle. Et head lapsed õpivad kõik vanemate vead ära. Midagi teha ei ole. Kes nagu välja rabeleb sellest mustrist ja astub sammu edasi, et siis on väga hästi. Kes nagu vigu ära ei õppinud, oli hea laps ju tegelikult.*

ÕN1: *Hästi kahju on kui tajuda, et poeg kasvab perekonnas, kus naine ehk ema ongi siis teenendaja ja isa on lihtsalt kojutooja. Et selliseid stereotüüpe ikkagi on.*

Nii koolis kui kodus peetakse määravaks eeskujude mõju. Sellele vaatamata rõhutavad paljud poiste ja tüdrukute erinevaid sünnipäraseid vajadusi ning erinevusi, millega tuleb lihtsalt arvestada ja mis on paratamatud.

Poiste ja tüdrukute õpiedu ja suhtumine kooli – essentsialistlikud seisukohad

Kuidas seletatakse poiste probleeme ja negatiivset suhtumist kooli – kas see tuleneb soost ja tähendab, et poisile ei sobi kool sellisena nagu see on? Kas tüdrukud on sünnipäraselt kooli raamidesse paremini sobivad ja vastuvõetavamad?

ÕJ3: *Aga ma arvan, et üks põhjus kindlasti on see, et kuna see haridussüsteem siiski tüdrukutele niisugust negatiivset jälge jätab suhteliselt vähe, et siis nende jaoks see õppimine ongi loomulik osa. Ja noh, peaks olema poistel täpselt samamoodi see loomulik elu osa, aga just see, et nendel see negatiivne kogemus sinna kooli tuleb ja selle tee läbi lõikab, et siis on neid raske tagasi saada, aga ma arvan küll, et naiste puhul on see, et me oleme harjunud ju õppima. See ei ole ju... me ei kannata ju selle all! See on ju huvitav... midagi teada saada, ennast proovile panna. Noh, me ei lähe ju kive tõstma või ... mõni kindlasti läheb... see eneseteostuse vajadus on inimestes olemas ja noh, haridus on see kergem viis ennast teostada.*

Vastaja väidab, et õppimine on tüdrukute jaoks loomulik ja haridussüsteem jätab neile tunduvalt väiksema negatiivse jälje kui poistele. Ent faktiliselt on tüdrukutel tervisehäireid ja depressiooni palju rohkem kui poistel – näiteks on keskkooliealiste õpilaste puhul leitud, et ärevushäired ja depressioon

on tavalised eriti tüdrukutel, ka psüühikahäireid esineb sel perioodil sagedamini tüdrukutel (Tammepõld, R. 2005). Uuringutes on leitud, et teismelised tüdrukud on poistest depressiivsemad, ärevamad ja rohkem stressis. Poistel on kõrgem verbaalne, füüsiline ja sotsiaalne agressiivsus. Selgus ka, et poiste enesehinnang on tüdrukute omast kõrgem (samas).

Stereotüübid tulevad käitumise jälgimisest ja selle põhjal näib, et kool sobib tüdrukutele rohkem. Leitakse, et kool ei sobi poistele ja nende stress võimendub; tüdrukute stress jääb samas tähelepanuta, sest ei paista nii silma. Mitmete uuringute järgi on tüdrukud hoopis rohkem kooli tõttu depressiivsed ja vaimse tasakaalu probleemidega. Nende pingutustel on hind, ent seda koolis ei märgata. Hoopis arvatakse, et õppimine on neile loomulik ja kool neile negatiivset jälge ei jäta. Poiste puhul nähakse aga just negatiivset suhtumist kooli nende loomupärastest omadustest tuleneva probleemina. Öeldakse, et neil puuduvad strateegiad tegevusetuse talumiseks; poisid on eetiliselt ja atraktiivsusest justkui kõrgemal:

ÕJ3: *Jaa, sellepärast et tüdrukud on viisakad ja korralikud ja neil puudub selline initsiatiivikus. Tüdruk võib istuda sul kakskümmend minutit, pastakas näpu vahel, ja kui sa küsid, kas sul on harjutus valmis, siis (aeglaselt, malbelt)- kohe lõpetan. Aga poistega on see, et kui ta on tööülesande valmis saanud, siis on kohe- mis ma nüüd teen? Sellepärast, et neil puuduvad positiivsed strateegiad igavusega toimetulekuks, mis tüdrukutel on olemas. Ja vat tänu sellele- kui tal on töö valmis, siis ta tahab järgmist tegevust. Ja kui sa ei anna talle seda järgmist tegevust, siis ta otsib ise endale. Nii et ma ütlen, mulle väga meeldib poistega ja poisid on hästi ausad. Et see niisugune enesehinnangu ...ja oma töö hindamine ja... ah, ma võiks sellest lõputult rääkida.*

Vastaja kirjeldab positiivset strateegiat igavusega toimetulekuks kui võimet istuda vaikselt oma kohal ja kannatlikult oodata, kuna järgmine korraldus antakse. Kannatlikkust ja kuulekust on pikka aega naistele omaseks peetud. Või vähemalt usutud, et naised suudavad kergemini alluda, meestele on see aga täiesti loomusevastane. Poiste juures tuuakse esile nende õigustatud nõudlikkust ja loomulikku vajadust vaimse stimulatsiooni järele. Arvatakse, et neile peabki pakkuma pidevalt vaheldusrikast tegevust, sest nad lihtsalt ei ole võimelised igavusega toime tulema. Tekstidest tuleb välja, et tüdrukul ei ole sellega probleemi – tüdrukute jaoks võiks kool jääda samasuguseks nagu ta on, sest nende vajadused on väikesed, nad töötavad siis, kui käsk antakse ja ootavad vaikselt nii kaua, kuni tuleb käsk uueks tegevuseks. Selline nägemus poistest ja tüdrukutest muudab mitmete vastajate jaoks poisid huvitavamateks ja meeldivamateks. Neist tahetakse rääkida ja nendega on hea suhelda.

Võimuhierarhia põhinevas koolisüsteemis on ideaalne õpilane tüdruk, kes asub õpilasena hierarhia alumisel pulgal. Kuna naise on pika aja jooksul nähtudki loomupäraselt passiivsete vastuvõtjate ja kuulekate käsutäitjatena, siis näib paljudel, et tüdrukutel on loomupäraselt sobilik olla õpilase rollis, mis eeldab kõiki eesnimetatud ja naiselikeks peetavaid omadusi. Tüdrukutes „kodeeritakse“ neid hoiakuid muuhulgas selle kaudu, mida nende käitumise ja õppetöö juures esile tuuakse, mida kiidetakse, mida laidetakse, aga ka selle kaudu, mis jäetakse tähelepanuta. Nagu ka eespool öeldud, on uuringutes leitud, et poiste ja tüdrukute samasugust käitumist tõlgendatakse erinevalt ning ka reageeritakse erinevalt, vastavalt omaenda ettekujutusele poiste ja tüdrukute „õigest“ käitumisest. Reeglina tuuakse tüdrukuid poistele eeskujuks kui korralikke ja tublisid, mida üks vastaja eespool ka mainis ning mida ta pidas looduse poolt antuks. Kui tüdruk saab signaale, et tema soole on korraldustele allumine loomuomane ja kiidetav, siis poiss saab seevastu signaale tõusta hierarhia alumiselt pulgalt kõrgemale, nõuda endale suuremat võimu, vaheldusrikkamat tegevust ja liidripositsiooni, sest võimutaotlus käib meheks olemise juurde. Need signaalid on enamasti

Kas õpilased või poisid ja tüdrukud? Uurimus Eesti õpetajate ja haridustöötajate valmisolekust sootundlikuks õpetamiseks ja kasvatamiseks

nähtamatud ja sageli ka vastuolulised, mille üheks märgiks võib pidada poiste arvukat koolist välja langemist. Kooliõpilaseks olemine näeb ette, et tuleb olla kuulekas alluja, poisiks olemine aga näeb ette, et tuleb olla sõltumatu ja võidelda juhupositsiooni eest. Vastuolud, mis poisid tekitab, võivadki viia selleni, et ta eraldub õpilase alluva-rollist ja lahkub koolist, sest tõeline mees peab leidma ise oma tee. Neid vastuolusid süvendavad ja taastoodavad täiskasvanute hoiakud, et poistel on suuremad vajadused ja see ongi normaalne, kui nad nõuavad endale rohkemat kui tüdrukud. Teisalt saavad nad koolis ka palju negatiivset tagasisidet, kui nad ei käitu nagu õpilase roll ette näeb. Neil on valida, kas vastata ootustele, mis näevad neid kui tulevasi mehelikke mehi, või vastata ootustele, mis näevad neid kooliõpilasena. Võib arvata, et mida enam on ühiskond üles ehitatud võimuhierarhiatele (ja vähem partnerlussuhetele ja võrdsusele), seda teravamad on vastuolud, kuna hierarhiakeskse ühiskonna koolis on õpilane passiivne vastuvõtja, kellelt eeldatakse ülevalt tulevate korralduste nõuetekohast täitmist, samal ajal on just hierarhilises ühiskonnas tugevalt väärtustatud hegemooniline maskuliinsus. Domineerimisele, füüsilisele jõule ja agressiivsusele üles ehitatud maskuliinsust nähakse sellises ühiskonnas ainuvõimaliku ja loomuliku mehelikkusena ja sama mudelit suunatakse omaks võtma ka poisse. Mitmed vastajad ütlesid, et suur roll on siin ka meedial, kus soostereotüübid on väga selgelt paigas. Meeste suhteid ja vägivaldsust kujutatakse sageli rõhutatult võimuhierarhia-kesksetena. Hegemoonilist maskuliinsust demonstreerivad ka täiskasvanud ise ja seda väljendab hästi arvamus, et meesõpetaja meeldib poistele oma võimutaotluse pärast. Kõige keskmes on võim. Tüdrukud on aga jäänud kõrvalisse rolli, sest tüdruk ei pea võitlema endas soolise identiteedi kujundamise ja hea õpilase rolli vahel. Need langevad suures osas kokku. Tüdrukutel ei ole koolis kergem ja seda näitavad ka uuringud, ent nende probleemid jäävad sageli nähtamatuks.

AM: *Ma tõesti ei tea. Ma tõesti ei tea. Ma olen näinud andekaid tüdrukuid ja andekaid poisse. Poisid tõenäoliselt on oluliselt paremini omandanud optimeerimise oskuse näiteks- kuidas teha võimalikult vähe selleks, et saavutada piisavalt hea tulemus. Aga need võivad olla täiesti seda tüüpi asjad, mis ei pruugi olla seotud ajuhitusega, vaid samamoodi- mingite õpitud stereotüüpidega.*

Vastaja väidab kõigepealt, et ta on näinud nii andekaid poisse kui andekaid tüdrukuid, seega ei peaks olema andekuses soolisi erinevusi, aga kohe tulevad juurde hinnangud, kui ta nendib, et poisid on tõenäoliselt palju paremini ära õppinud, kuidas teha võimalikult vähe selleks, et hea tulemus saavutada. See tähelepanek omistab poistele siiski suurema andekuse, kuna tüdrukud peavad sama hea tulemuse saavutamiseks oluliselt enam tööd tegema. Mitmetele vastajatele tundub, et poistel on suuremad intellektuaalsed vajadused.

Kõnekasutuses peegeldub sageli poistele suurema väärtuse omistamine. Näiteks, kui räägiti hästi õppiva poisi ja hästi õppiva tüdruku võimalikest tulevikustsenaariumitest, vastas naissoost õppejõud:

ÕJ2: *Ei prognoosi, ei saa prognoosida (hästi ja halvasti õppiva poisi ja tüdruku tulevikku). On tüdrukuid, kes vaid tuubivad, on poisse, kes ei õpi hästi, aga nende mõistus läheb ühel hetkel lahti. Mul on kogemus, kuidas kaks perfektselt õppivat tüdrukut, keda tõsteti pidevalt esile, ei saanud linnakoolis keskkooli sisse (Tartu). Maakoolidest tulnute jaoks on avastus, et nad polegi targad. Koolihindeid pannakse sõltuvalt taustsüsteemist, hinne ei pruugi näidata tarkust. Ka halvasti õppijate puhul ei saa prognoosida nende tulevikku.*

Tuupija näitena tuuakse tüdruk. Tüdruk on edukas siis, kui ta korralikult õpib ja häid hindeid saab. Poiste puhul võivad toimida aga muud jõud kui kooliedukus. Neil läheb mõistus lahti ja siis on ka neil võimalik edukas olla. Tüdrukuid seostatakse rohkem tööga – õppimine on neile loomulik, nad on

Kas õpilased või poisid ja tüdrukud? Uurimus Eesti õpetajate ja haridustöötajate valmisolekust sootundlikuks õpetamiseks ja kasvatamiseks

harjunud õppima ja ennast õppimises proovile panema. Tüdrukutel on teadmine, et nad saavutavad oma eesmärgid tööd tehes. Poistele omistatakse aga hoopis suuremad intellektuaalsed vajadused, mida tüdrukutele sobiv kool rahuldada ei suuda.

Kuna soolisuse teemal räägitakse valdavalt ainult poistest, siis see, milline peaks olema tüdruk koolis, joonistubki välja kõige paremini poistele omistatavate omaduste ja vajaduste vastanditena. Üldiselt tuuakse välja, et poistel on koolis igav tuimalt tuupida, neile ei sobi kohustuslikkus, monotoonne töö ja hinde pärast töötamine, nad tahavad asjad selgeks saada ja protsessi nautida. Leiti, et poisid vajavad vaimset partnerlust ja suuremat intellektuaalset stimulatsiooni ning aktiivsust kui tüdrukud. Kuna kogu eelnev jutt käib poiste kohta, siis võiks oletada, et esiteks kõike seda koolis õppides kogeda ei saa – sest kui saaks, poleks arvajate arvates poistega ju probleeme. Probleemid tulevad selliste asjade nagu monotoonne tuupimine, igavus, passiivsus, hinde pärast töötamine jms valdavusest koolis, teiseks peetakse eelkirjeldatud kooli tüdrukutele sobivaks. Mitmed vastajad siiski ei tahtnud üldistada ja kinnitasid, et ka tüdrukute seas on aktiivseid õpilasi ja nad ei omistaks tüdrukutele ainult tuupimist. Valdav hoiak on aga siiski see, et poisid on liikuvamad, tahavad omavahelist hierarhiat paika panna ja tüdrukute maailm on palju varjatam. Soolisusest rääkides eristatakse sageli poiste ja tüdrukute maailmad kui kaks täiesti erinevat reaalsust, kus kehtivad erinevad reeglid.

Üks naisõpetaja tunnistas, et naisõpetajad tõesti pööravad poistele suuremat tähelepanu, sest neil on hirm, et nad võivad naistena poistele liiga teha. Naine püüab poissi hoida. Suurenenud murele poiste pärast on kaasa aidanud artiklid meedias ja koolitused, kus räägitakse poiste probleemidest ja õhutatakse naisõpetajaid rohkem ennast ja oma tegevust jälgima. Seda seoses poistega.

ÕN1: *Proovime küll suhtuda poistesse teistmoodi ja, aga... Minu arvates on isegi nii, et mõnikord me liiga püüame. Mida rohkem seda räägitakse, seda kunstlikumaks me läheme ja me ei ole enam nii loomulikud oma nendes suhetes lastega, et proovime neid poisse... ja tüdrukud on jäänud tahaplaanile. See teema on nagu kõige hellem üldse minu jaoks praegu koolis. Mis me näeme, on noorte alkoholism, just tüdrukud. Suitsetamises tüdrukud. Et nad kuskil on haiget saanud. Ja võib-olla selles samas, et naine püüab nüüd poissi hoida. On ta nüüd sellepärast, et poiss on lihtsalt poiss või sellepärast, et meil kuskil ka tiksud, et me ei teeks neile nüüd liiga. Kui naised.*

Õpetaja tõdeb, et tüdrukute probleemid kasvavad ja see on tema jaoks väga oluline murekoht. Tüdrukud on kusagil haiget saanud. Selle tagamaad võivadki olla poiste probleemide ületähtsustamisest. Õpetajad saavad soolisuse teemal sõna võtvatelt ekspertidelt ärevaid sõnumeid, et poisid vajavad päästmist. Naisõpetajal tekib süütunne, et ta pole pakkunud poistele neile loomuomast õppimiskeskonda. Ta hakkab kartma, et teeb poistele liiga – kui naine. Seega siis eeldatakse, et naine tabab tüdrukute vajadused paremini ära, naisõpetaja ja tüdrukud mõistavad üksteist paremini ja naisõpetajad on loonud koolis omaenese soolisest identiteedist lähtudes naissugu eelistava õppekeskkonna. Õpetaja oletab, et probleemid tüdrukutega üha süvenevadki seetõttu, et õpetajates on tekitatud hirm, et nad teevad naistena poistele liiga ja nad tunnevad, et peavad seda kompenseerima, jälgides rohkem poisse ja tulles nende vajadustele vastu. Neile on pandud vastutus päästa poisid, põhjendusega, et poisid on loomupäraselt erinevate vajaduste ja käitumisega ning õpetaja ülesanne on pakkuda neile loomuomast tegevust. Kui koolis toimuv tegevus on loomuomane tüdrukutele, poisid kannatavad ja langevad koolist välja. Sellisel moel probleemide käsitlemine on viinud tüdrukute probleemide süvenemiseni, aga pole poiste olukorda parandanud.

Kas õpilased või poisid ja tüdrukud? Uurimus Eesti õpetajate ja haridustöötajate valmisolekust sootundlikuks õpetamiseks ja kasvatamiseks

Leitakse, et tüdrukutel on suurem soov olla täiskasvanutele meele järele, ent ka selles võib näha erinevaid ootuseid poistele ja tüdrukutele. Tüdrukult oodatakse seda, et ta oleks korralik ja kohusetundlik õpilane, ühiskonnas domineeriv hegemooniline maskuliinsus mõjutab aga ootuseid poistele ja nagu eespool kirjas, vastandub selline maskuliinsus kõigele, mida seostatakse naiselikkusega, muuhulgas õpilase rollile. Kui poisi edukus on seotud võimupositsiooni kehtestamisega hierarhias, siis tüdruku edukus on seotud teistele meele järele olemisega:

ÕN2: *Et see ikkagi antakse edasi, et sa pead korralik olema ja, et korralik tüdruk teeb nii ja kes siis ei tahaks korralik olla. Tüdrukutel ilmselt on see soov suurem, teiste heakskiit ära teenida.*

Poiss ehitab maskuliinset identiteedi vastandudes naiselikkusele, seega ta ei saa olla tubli õpilane, kui ta tahab olla mehelik. E. Renold (2001) on leidnud, et hea õpilase kuvand seostub lastel tüdrukulikkusega, kooli jaoks "hea" õpilase roll on feminiinne. See hõlmab õppimisega vaeva nägemist, vaikselt õppimist, ülesandele keskendumist, lugemist, avalikult positiivset hoiakut kooli suhtes ja hinnete tõsiselt võtmist. Kuna õppimine on feminiseerunud, suhtuvad poisid sellesse avalikult üleolevalt, ükskõikselt ja naeruvääristavalt ning on leitud, et nad sageli õpivad teadlikult halvemini, kui nende võimed lubaksid, et mitte kaaslaste naerualuseks saada. Poiss kui "mitte-tüdruk" peab tüdrukulikkusele vastanduma (Renold, 2001, 373). Seega on poiste ja tüdrukute erinevustel koolis pigem ajalooliselt välja kujunenud põhjused, mida ühiskonnas siiani taastoodetakse, pidades erinevusi paratamatuteks loodusseadusteks. Sellega käib alati kaasas ka feminiinseks peetava alavääristamine, mis on viinud olukorrani, kus kooliõpilase jäik alluja-roll seostub nii tugevalt ajaloolise naiserolliga, et poisid kujundavad oma maskuliinsust feminiinsele rollile vastandudes, sh kooliõpilase rollile vastandudes, sest see on tüdrukulik. Seda taastoodab suhtumine, et võimuhierarhiate paikapanek ja sotsiaalsete oskuste puudumine on poistele loomumane. Hiljem tahetakse need viletsate sotsiaalsete oskustega poisid juhtideks asetada, mis omakorda taastoodab ettekujutust sellest, et juhiroll tuleb võimuvõitlustega ja jõuga kehtestada ning sotsiaalsed oskused pole määravad.

Renoldiga sarnastele järeldustele on oma uuringutes jõudnud ka Ameerika sotsioloog ja soouuriija Michael Kimmel (2008), kes kirjutab, et see on nii kõikjal, et koolis on probleemid peamiselt just poistega. Maskuliinses ühiskonnas tunnevad poisid tugevat survet ennast poiste võimuhierarhias tõestada ja võidelda parema positsiooni eest selles. Nad peavad olema võimul, olema alati juhtivad ja kõike kontrollivad – ja sellele ootusele vastavalt hakkavad nad käituma. Poiste jaoks on esmane prioriteet positsioon poiste hierarhias ning kuna korralik ja hästi õppiv õpilane on maskuliinses ühiskonnas ebamehelik roll, on sellele vastandumine poistele tähtsam kui hästi õppimine. Seega ei ole õige väita, et koolikogemus „feminiseerib“ poisse, vaid pigem traditsiooniline maskuliinsuse ideoloogia kujundab poistes hoiaku, kus nad tahavadki teatud aladel läbi kukkuda (2008, 75). Ebaõnnestumine koolis ja õpilase rollile mittekohane käitumine on poisi jaoks vahendid oma maskuliinse identiteedi loomiseks.

Naisõpetaja ja meesõpetaja diskursus

Sooline segregatsioon tööturul seisneb meeste ja naiste koondumises erinevatesse ametitesse, majandusharudesse ja –sektoritesse (www.gender.sm.ee). Sooline erinevus palgas on iseloomulik nii tööturule Eestis kui ka mujal maailmas. Meeste keskmine palk on naiste omaga võrreldes suurem, palgavahe erineb mõningal määral ametite või tegevusalade lõikes (samas). Soolise palgaerinevuse

Kas õpilased või poisid ja tüdrukud? Uurimus Eesti õpetajate ja haridustöötajate valmisolekust sootundlikuks õpetamiseks ja kasvatamiseks

põhjendamiseks on erinevaid teooriaid, näiteks inimkapitali teooria näeb palkade erinevuse põhjust selles, et mehed investeerivad oma inimkapitali enam kui naised. Soolise diskrimineerimise teooria toetajad näevad naiste madalama palga põhjust selles, et tööturul lähtutakse töötajate valikul ning nende edutamisel oluliste kriteeriumite asemel kandidaadi või töötaja soost. Segregatsiooni teooria leiab, et meeste ja naiste jagunemine erinevatele ametitele ning tegevusaladele teeb võimalikuks sugupoolte ebavõrdse kohtlemise, sellest tuleneb ka naiste madalam töötasu (samas).

Õpetajate puhul on valdav sugupool ajas muutunud. Kui sada aastat tagasi oli tüüpiline pilt õpetajast kui haritud koolmeistrist, siis praegu on tüüpiline õpetaja keskealine naine. Sellega seoses näib olevat õpetaja ameti väärtus ajas ka püsivalt langenud. Nii meedias, õpetajate endi arvamustes kui haridusvaldkonna kirjanduses kurdetakse meesõpetajate vähesuse üle. Samas asjaolu, et ühiskonnas on tehtud meesõpetajate vähesusest nii suur probleem, viitab usule, et mees saab anda õpilastele midagi, mida naised on võimetud andma – st. et mees ja naine erinevad konkreetsete omaduste poolest, kusjuures mehelikud omadused on väärtuslikumad.

Üks intervjuueeritav, naisõpetaja, arvas siiski, et meesõpetajate vähesuse üle muretsemine on liiale läinud ning on pannud mehed eelisolukorda:

ÕN1: *Ütleme ausalt – kui mees on koolis, siis ta on juba rõõm omaette. Et mõnikord tunnustatakse seda meest ainult selle eest, et ta on mees.*

Intervjuueeritavad püüdsid leida vastuseid küsimustele, miks on koolis nii vähe meesõpetajaid ja mida nende vähesus kaasa tuua võib. Arvati, et peamiseks põhjuseks on madal palk ja asjaolu, et Eestis nähakse meest reeglina pere ülalpidajana, mis sunnib teda otsima kõrgemapalgalist tööd. Leiti ka, et õpetaja-amet pole piisavalt mehelik, ja et naistele sobib loomupoolest rohkem töötamine lastega, seda eriti algklassides, kus ta on laste jaoks nagu teine ema. Sama vastaja leidis, et naisel tuleb sünnipäraselt hoolitseja roll paremini välja. Lisaks emarolli ülekandmisele kooli, selgus ka, et mehi seostatakse ameti prestiižiga:

AN: *Aga sellega kaasneb siis nagu teistmoodi prestiiž, et meesõpetajad ise kannavad seda imidžit ja kujundavad seda olukorda, et noored tahavad õppida õpetajaks. Aga kui meil on ajalooliselt see kuidagi ära lõigatud, et seal koolis ei ole meesõpetajaid, et kellelt noored võtaksid sellist eeskuju ja tahaksid õpetajaks saada, et pigem on siis tõesti selline stereotüüp, et on siis mees, kes võib-olla pole just siis mujal toime tulnud, et siis... et nii ta nagu kujuneb. Et ikkagi küsimus ei ole ainult palgas, vaid ikkagi selles stereotüübis või arusaamas, et milline see meesõpetaja on ja kas ma tahan temasugune olla.*

Vastaja arutleb, et kui mees on koolis ja kui ta ei suuda teatud prestiižset rolli kanda, võib jääda mulje, et ta tuli kooli, kuna ei saa mujal hakkama. Õpetaja amet sobiks justkui siis ainult nendele, kes ei ole mujal toime tulnud.

Samuti arvas teine vastaja, et meestel ja ameti prestiižil on seos:

DM: *Teine põhjus on see, et... minu arvates, et et see ei ole prestiižne. Ma ei oska seda seletada rohkem, aga... aga kui sa oled koolis nagu õpetaja, siis sa ei ole nagu kõva mees. Ja Eesti mees tahab olla kõva mees. Noh mulle tundub niimoodi.*

Siit järeldub, et valdkonnad, kus on rohkem naisi, on madalama prestiižiga. Nagu naiselikud omadused meest alavääristavad, teevad seda ka naiselikud ametid. Kui mees tahab olla kõva mees,

Kas õpilased või poisid ja tüdrukud? Uurimus Eesti õpetajate ja haridustöötajate valmisolekust sootundlikuks õpetamiseks ja kasvatamiseks

mida Eesti mees tahab, siis ta ei lähe tööle kohta, kus on palju naisi. Mehelikkus kujuneb naiselikkusele vastandumisega.

Õpetaja roll, nagu õpilasegi oma, sisaldab neidsamu traditsioonilisi naiselikeks kuulutatud jooni: kuulata, märgata, täita ettekirjutisi, olla hoolas, teha ära oma tööd, mitte rääkida vastu, taluda rutiini ja etteheiteid (Kuurme, 2011). Sellest võib järeldada, et õpetaja roll on feminiinne, ühiskond aga maskuliinne. Mees, kes tahab olla ühiskonnas austatud ja väärtustatud kui mehelik mees, ei lähe reeglina tööle alarahastatud valdkonda, kus ta on sunnitud etendama kultuuriliselt feminiinset rolli. Samas raha siin peamist rolli ilmselt siiski ei mängi, olulisem on ametikoha väärtus ühiskonnas, mis aga omakorda mõjutab palkade suurust vastavates valdkondades. Võib arvata, et alarahastamine on naiste alaväärtustamise peegeldus, seega tagajärg ja mitte põhjus, miks mehi koolis nii vähe on.

Ühiskonna kihistumine ja inimrühmade eraldumine teeb võimalikuks paremal positsioonil oleva klassi või inimrühma domineerimise ning teiste klasside või inimrühmade ebavõrdse kohtlemise (www.gender.sm.ee). On leitud, et segregatsioon püsib seetõttu, et mehed saavad sellest kasu. Tänu sellele, et mehed ja naised kontsentreeruvad erinevatesse ametitesse ning majandussektoritesse, väheneb konkurents seal, kus töötavad valdavalt mehed ning tasuvama ja prestiižikama töö leidmine on meestele selle võrra lihtsam. Naistele jääb aga töö, mille eest makstakse tunduvalt vähem ja kus karjäärivõimalused on väiksemad (samas).

Teine aspekt on „mees kui parem juht“ stereotüüp. Kuna mehi peetakse paremateks juhtideks, õpetajaametit aga peetakse meestele sobimatuks, võib sellest järeldada, et õpetaja ei ole juht. Hegemonilise maskuliinsuse vaatenurgast tähendab juhiroll jõuga enda mõjuvõimu kehtestamist. Sellist teguviisi hinnatakse ja nii püütakse käituda, et olla „kõva mees“. Sellest võib ka järeldada, et õpetajat nähakse pigem käsutäitjana, kes teeb oma tööd nii, nagu nõuded ette näevad ega ole sõltumatu ja loominguiline indiviid. Nagu üks õpetaja ütles:

ÕN1: *Nad (meesõpetajad) on andekad ja loovad.*

Naistele omistatakse suurem emotsionaalsus, mehed on aga olulisele keskendunud:

ÕJ1: *Mul oli üks meesõpetaja. Ta ei näksinud ja närinud pisiasjade kallal. Meesõpetajad on olulisele keskendunud. Naiselikele omadustele mõeldes – ma järelestan emotsionaalseid püüskaid, kui on vaja teha ratsionaalseid otsuseid. Naine võtab enesele tööolukorras privileegi emotsionaalseteks püüseteks. Nende seas on väiklust. Tendentsina näevad mehed suuremat pilti. Naiste kollektiiv on kui omaette fenomen. Naised lubavad endale jõhkruust ja labasust, kui muidu ei saanud mõjuda. Julgen öelda, et intriige on rohkem. Mehed omavahel lähevad lohakamaks ja üksteise suhtes jõhkramaks. Klassivahed tulevad välja.*

Ülalolevas lõigus väljendatakse suhtumist, et meeste omadused on väärtuslikumad. Järeldused tehakse ühe meesõpetaja näitel, kes ei närinud pisiasjade kallal, vaid nägi suuremat pilti. Naisi käsitletakse rohkem kui anonüümset massi, kellele kehtivad samad omadused ja kellele omistatakse negatiivseid omadusi tunduvalt kergekäelisemalt kui meestele. Üks intervjuueeritav ütles ka, et naisõpetajad on rohkem koduste probleemide ja lastega hõivatud ega suuda isiklike probleeme tahaplaanile jätta.

Nais- ja meesõpetajad kui olemuslikult erinevad diskursus

ÕJ2: *Naised on tundlikumad, solvuvad ja ärrituvad kergemini, mehed on tasakaalukamad, teavad poisipõlvest peale, et solvangud ei tähenda niiväga halba. (---) Kollektiiv on tervem, kui on mõlema sugupoole esindajaid. Mehed tasakaalustavad suhteid, naised ei õelutse siis ja käituvad viisakamalt.*

Mitmed vastajad hindavad meest töökollektiivis paremaks ja võimekamaks. Mehed keskenduvad olulisele, on enesekindlamad ja näevad suuremat pilti. Naistele omistatakse ärrituvus ja emotsionaalsed pursked. Samas hinnatakse kollektiivi soolist tasakaalustatust kõrgelt, aga põhjenduseks tuuakse, et mehed on need, kes suhteid tasakaalustavad. Kui mehed on kollektiivis, ei ole naised nii õelad kui omavahel olles.

ÕJ3: *Noh, ma arvan, et see on naiste enda valik. Ega naisõpetajad ju on need meesõpetajad sinna etteotsa pannud. Eks ta võib-olla sellest on tingitud, et arvatakse, et mehed ei lähe kaasa intriigidega ja suhtuvad asjadesse rahulikumalt ja ... ma arvan, et see on sellest tingitud. (---) Loomulikult, on erinevaid naisi, kes on valmis vastutama, kes ei ole valmis vastutama, aga... Ma ei tea, ma arvan, et ikka põhiline põhjus on see, et naised kardavad seda, et kui on naisdirektor, siis tal tekivad mingisugused oma eelistused just nimelt naiste vahel. Et meesdirektor selles mõttes on nagu neutraalsem. Kui ma oma koolidirektoreid... mul on neid ka elus olnud... et siis jah see naisdirektori variant oli küll antud juhul kõige halvem variant.*

Et mees on parem juht, on kaua aega püsinud stereotüüp, mis on ka praegu elujõuline. Sageli toidavad seda naised ise, rõhutades, et mees on juhina neutraalsem, korrektsem ja usaldusväärsem. Eespool on korduvalt tulnud välja, et vastajad näevad liidriks pürgimist ja soovi juhtida poiste kaasasündinud omadustena. Samal ajal öeldakse, et nad ei saa võimalust õppida, kuidas juht olla. Ent kui mees on sünnipäraselt juht, millega seletada siis tõdemust, et mehed vajaksid juhiks olemiseks ettevalmistust? Kui aga juhtimisoskus on õpitav, mehed ei ole saanud seda õppida, millega seletada siis väidetavat suuremat usaldust meessoost juhtide vastu? Teatud võimete omistamine loomuomaselt ühele või teisele sugupoolele toob enamasti välja bioloogilisele essentsialismile vastu rääkivaid ning ka omavahel konfliktis olevaid diskursuseid. Usk meeste parematesse juhiomadustesse on sügavalt juurdunud ja kaalub sageli üle ka mure, et poisid ei saa juhtimisalast ettevalmistust, ega püüa seletada, miks on vaja saada eraldi ettevalmistust, kui võime on sündides kaasa antud. Või kas ka tüdrukud vajaksid juhiks olemise õppimist? Naisi peetakse geneetiliselt sotsiaalsemateks, aga juhtimisvaldkonnas tuuakse välja sellesama sotsiaalsuse varjuküljed – naised lasevad ennast isiklikest suhetest, kodusest olukorrast ja emotsioonidest mõjutada ning kasutavad oma sotsiaalseid oskuseid intriigide punumiseks. Vaatamata sellele ettekujutusele naisjuhist, ei leita, et tüdrukud peaksid õppima, kuidas oma sotsiaalseid võimeid positiivselt rakendada, et olla parem juht. Või kuidas oma emotsionaalseid purskeid kontrollida, kui neid naistel rohkem arvatakse esinevat. Seda ei öelda otse välja, aga seda võib näha eelkonstrueeritud uskumusena, mida peetakse iseenesestmõistetavaks ja mis ei vajagi lahti seletamist – et naine lihtsalt ei sobi juhiks, sest tal on teatud halvad omadused. Kui aga mehel tekib juhirollis probleeme, järeldatakse, et ta pole saanud piisavat ettevalmistust, et oma looduse poolt seatud rolli edukalt täita.

Tunnistatakse, et naistel on raskem juhtivale kohale tõusta, aga samas ei tajuta, et juhtkonna kujunemisel sugu rolli mängiks:

ÕJ1: *Naistel ongi raske päris tipus läbi lüüa. Ma ei taju eristumisi soolisuse pinnal, nii palju on formaalset otsustamist.*

Näib, et põhjus ongi nii naiste kui meeste seas põlistunud uskumus, et mehed on oma loomult paremad juhid. Tuues paralleele autojuhtimisega, kehtib ka seal sama setereotüüp. Vaatamata liiklusõnnetuste statistikale ei usaldada naisi juhtidena. Autode puhul on usaldamatus meeste seas tunduvalt suurem kui naiste seas. Saksamaal Stuttgartis korraldatud küsitlusele vastas 1600 mees- ja samapalju naisjuhte. Küsimusele, kas naiste kätte võib rahuliku südamega usaldada autot ja elu, vastas jaatavalt kõigest 20 protsenti meestest. Naistest vastas jaatavalt samale küsimusele 82 protsenti (Lilleorg, 2010).

Täheldatakse, et meeste vastutustunne on kadunud, seda viimast aga rohkem pereeluga seoses. Öeldakse, et mehed ei vastuta oma pere eest, lahkuvad sageli ja jätavad naise üksikemana hätta ning lapsed isata kasvama. Ent töömaailmas hinnatakse meest kui vastutustundlikku ja usaldusväärset juhti. Sellist hoiakut väljendab hästi ühe vastaja väide, et naisõpetajad on ise meesõpetajad etteotsa pannud – tähendab, et naised ise on need, kes soovivad näha juhina meest ja see teeb meeste juhi kohale tõusmise kergemaks. Eespool tuli välja, et naistele omistatakse suurem bioloogiline vastutus, instinkt hoolitseda järglaste eest ja hoida kodu korras. Üks peamisi iseenesestmõistetavaid diskursuseid seoses soolisusega meie ühiskonnas ongi tõenäoliselt naiste ja meeste valdkondade essentsialistlik kaheks eraldamine – naistel on kaasasündinud vastutustunne laste ja kodu korrashoidmise ees, aga naised on halvad juhid ning meestel puudub vastutustunne laste ja kodu ees, aga mehed on loomupäraselt head juhid. Naistele kuulub kodumaailm, meestele töömaailm. Naist usaldatakse seal, kus on vaja abivajajate eest hoolitseda või korrektselt reegleid järgida, mehi usaldatakse seal, kus on vaja iseseisvalt otsuseid langetada ja reegleid kehtestada. Sest loodus on meid selliseks teinud ja see on normaalne, nagu üks vastaja arvas.

Arutelu

Soolisuse temaatika on vastuoluline ja tundlik teema, milles sageli ei soovita avalikult seisukohta võtta. Essentsialistlikud vaated on tihti segunenud sotsiaalse õppimise teooriaga, kus leitakse, et soolised erinevused on kasvatusega kujundatud. Intervjueeritavate seisukohad võib jaotada laias laastus kolmeks. On neid, kes väidavad, et soolised erinevused on looduse poolt määratud ning paratamatud, et kasvatus juhindubki looduslikest erinevustest ja see ongi normaalne. On neid, kes usuvad, et kasvatus määrab soolised erinevused ja soostereotüüpide taastootmine läbi eeskujude on probleem, millega tuleks tegelda. Ja on neid, kes püüavad vältida igasugust seisukohavõttu ning rõhutavad, et nad ei tea soolisusest midagi ja ei saa enne ka midagi arvata ega teha, kuni pole otse öeldud, kas soolised erinevused on olemas või ei ole.

Sotsiaalse soo uurijad (Pomerlau, Bolduc, Malcuit ja Cossette, 1990, viidanud Eagly, Beall jt, 2008, 102), kes lähtuvad sellest, et meie arusaamad sugupoolest on sotsiaalselt konstrueeritud ja mitte looduse poolt määratud, on leidnud, et tüüpiliselt koguvad vanemad oma poegade tупpa igasugust õppematerjali, masinaid, sõidukeid ja spordivahendeid, tütarde tупpa aga nukke, nukumaju, majapidamiseseemeid ja lilli. Poistele muretsetakse mitmekesisemaid mänguasju kui tüdrukutele. Need mänguvahendid suunavad poiste tegevust ja huvisid rollidele, millega enamasti tegeldakse väljaspool kodu, tüdrukutele antud mänguasjad aga seostuvad koduste rolliülesannetega nagu majapidamine ja laste kantseldamine. Seega kallutavad sootüüpilised mänguasjad, mis lastele muretsetakse, nende spontaanset mängu kas traditsioonilise feminiinse või maskuliinse rolli suunas (Etaugh & Liss, 1992, viidanud Eagly, Beall jt, 2008, 102). Lisaks füüsilisele keskkonnale ja

sootüüpilistele mänguasjadele jagavad vanemad ja teised täiskasvanud pidevalt lastele juhiseid selle kohta, millist käitumist poistelt ja tüdrukutelt oodatakse ning annavad nende käitumisele hinnangulist tagasisidet. Emad reageerivad negatiivsemalt, kui lapse käitumine ei ole sootüüpiline, võrreldes sellega, kui käitumine on soole omane. Vanemad karistavad ja premeerivad oma lapsi juba esimestel eluaastatel afektiivsete reaktsioonide või hinnanguliste kommentaaridega – kui lapsed teevad midagi oma soole kohaseks peetavat, on vanemad elevil, naeratavad, kiidavad, kuid näitavad halvakspanu, kui lapsed tegelevad millegagi, mida peetakse omaseks vastassoole. Niisugused reageeringud loovad lastes sooga seonduvatesse esemetesse ja tegevustesse kas positiivse või negatiivse suhtumise (samas). Kui lapsed on kooli jõudnud, ilmnevad juba soolise kasvatuses tagajärjed, mida aga reeglina hakatakse pidama bioloogilisteks paratamatusteks. Uuringutest võib järeldada, et poisid ei vaja rohkem liikumist ja põnevust mitte oma sünnipärase loomuse tõttu, vaid seetõttu, et juba alates sünnist on nii mänguasjade kui sisenduste ja reageeringutega temas sellist käitumist ning hoiakuid kujundatud. Küll aga järeldatakse hiljem tema käitumise põhjal, et liikumine ja vajadus suurema intellektuaalse stimulatsiooni järele on poistele loomuomasem kui tüdrukutele.

Seega tuleks poiste õppimis- kui käitumisprobleemidele otsida põhjuseid pigem ühiskonnas domineerivatest mõttemaailmatest. Võib oletada, et poisid langevad koolist välja seetõttu, et Eesti ühiskonnas on tugevalt maskuliinsed väärtused, õpilase roll aga sarnaneb pigem ajaloolise naise staatusega. Poisid saavad meediast, kodust ja kaaslastelt signaale, mis sunnivad neid omandama hegemoonilise maskuliinsuse ja etendama meheliku mehe rolli. Ühiskond ootab poistelt maskuliinse rolli täitmist: ole mees!, mees peab leidma ise oma tee! Eesti mees tahab olla kõva mees, nagu ka üks intervjuueeritav ütles. Poisil tekib konflikt ühiskonna (pere, meedia, sõprade, eeskujude) ootuste ja kooliõpilase rolli vahel. Ajalooline mees ei saa olla ajaloolise naise rollis. Tekib rollikonflikt ja see on põhjus, miks mehed kaovad maskuliinsest koolist.

Kooliõpilase roll on valdavalt väga kitsas, välisele hindajale orienteeritud, eeldab võimet ilmutada usinust ja huvi ka siis, kui tegelikult on igav, eeldab oskust käskudele alluda, seega surub inimese passiivsesse vastuvõtja ja alistuja rolli. Sellist rolli on seostatud eeskätt feminiinsuse ja naise rolliga ühiskonnas. See on kujunenud pika aja vältel ja sel on palju põhjuseid. Tüdrukud ei pea kooliõpilase feminiinsele rollile vastanduma, et oma soolist identiteeti leida ja oma positsiooni hierarhias kehtestada. See on aga teiselt poolt just tüdrukute kahjuks, kuna taastoodab stereotüüpe naistest kui passiivsetest vastuvõtjatest, allujatest ja säilitajatest. Hiljem õpetajatena näivad nad olevat selle rolli hästi omandanud ja jätkavad koolis võimuhierarhiatel põhineva struktuuri alalhoidmist. Seda arvas ka üks vastanud naisõpetaja, kes leidis, et kui õpilased näevad pidevalt hulgaliselt naisõpetajaid, kes nõuavad korralikkust, usinust ja allumist ning mõnd üksikut meesõpetajat, kes neis ambitsioonikust sütitab, kujundab see neis välja soostereotüübid ja käitumismallid, mida nad hiljem ise taastootma hakkavad.

Lahendusi on raske pakkuda, kuna probleemi juured on sügaval ajaloos ja kultuuris. Poiste koolist lahkumise probleemi ei lahenda kindlasti karistuste ja kontrolli karmistamine, kuna see muudab kooli veelgi maskuliinsemaks ja õpilase rolli veelgi passiivsemaks ja alistuvamaks. Ka ei näe ma lahendusena püüda poisid ja tüdrukuid erinevalt õpetada. Esiteks ei ole tõsiseltvõetavad suure valimiga uuringud üheselt tõestanud, et poisid ja tüdrukud erinevalt õpivad, erinevusi on tuletatud peamiselt vaadeldes juba kui millegi tagajärge, mis on kujunenud pika ajaloo vältel. Teine ja võibolla kõige olulisem aspekt oleks uurida, miks tüdrukutele näib kool paremini sobivat, miks peetakse nende puhul passiivse käsutäitja rolli loomupärasemaks ja miks nende probleemid jäetakse sageli

Kas õpilased või poisid ja tüdrukud? Uurimus Eesti õpetajate ja haridustöötajate valmisolekust sootundlikuks õpetamiseks ja kasvatamiseks

tähelepanuta. Essentsialistlikud stereotüübid ja keskendumine poistele (kui loomupäraselt suuremate vajadustega, tundlikumale ja paremale sugupoolele) muudab tõeliste lahenduste leidmise keeruliseks ja aeglaseks.

Võib arvata, et probleem ei ole poiste ja tüdrukute sünnipärastes erinevustes, vaid "domineerija mudeliga" ühiskonnas kujunenud hegemoonilise maskuliinsuse väärtustel püsivas koolis, mis surub õpilased jäika ajaloolisse naiserolli. Samuti ei ole probleemiks mitte fakt, et meesõpetajaid on koolis kõigest 14%, vaid suhtumine, et meessoost koolmeistrid tõstavad õpetajaameti väärtust, naisõpetajad aga viivad selle alla ja kuna koolides on nii palju naisi, ei tahagi mehed ja poisid seal olla – sest tõeline mees ei tegele madala staatusega valdkondadega. Naiste ülekaal valdkonnas aga on selge märk valdkonna madalamast staatusest ühiskonnas.

Antipedagoogika mõttesuuna üks rajaja Ivan Illichi (1971) arvates on kool efektiivne sotsiaalsete muutide looja ja säilitaja, kuna tema struktuur põhineb astmelise edutamise rituaalsel mängul (Illich, 1971). Mängu rituaalide omandamine on tunduvalt olulisem kui see, mida või kuidas midagi õpetatakse. Mäng ise koolitab, siseneb inimesse ja muutub harjumuseks (samas). Seda võib öelda ka soolise identiteedi kujunemise kohta. Soorolle mängitakse läbi vastassoole omistatavatele omadustele vastandudes ning täiskasvanuid matkides ja läbi selle korduva mängu saadakse meesteks ja naisteks.

Kirjandus

Berger, P. L., T. Luckmann. (1966). *The Social Construction of Reality: a Treatise in the Sociology of Knowledge*. New York: Doubleday.

Illich, I. (1971). *Deschooling Society*. New York.

Kasik, R. 2002. Mida keelekasutus ühiskonnast räägib? *Sirp*, 19.04.02.

Kimmel, M. (2008). *Guyland: The Perilous World Where Boys Become Men*. New York: HarperCollins.

Kuurme, T. (2011). Haridus, kasvatus ja sugupool. Sissejuhatus soouuringutesse (238 - 272). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Laherand, M.-L. (2008). *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn.

Papp, Ü-M. (2009). Vabaks vanadest mõttemallidest: Juhiseid soolise võrdõiguslikkuse rakendamiseks lasteaedades ja koolides. Tallinn: Eesti Naisteühenduste Ümarlaua Sihtasutus.

Renold, E. (2001). Learning the „Hard“ Way: boys, hegemonic masculinity and the negotiation of learner identities in the primary school. *British Journal of Sociology of Education*, Vol. 22, No. 3, 2001.

Soopsühholoogia. (2008). Toim. Eagly, Beall ja Sternberg. Tallinn: Külim.

Tööturu segregatsioon. [2012, mai 21] <http://gender.sm.ee/index.php?097933352>